

Драган ЃАЛЕВСКИ
Институт за национална историја

ВИЗАНТИСКАТА ДИПЛОМАТИЈА НА БАЛКАНОТ ВО ВРЕМЕТО НА МАКЕДОНСКАТА ДИНАСТИЈА: ИДЕОЛОГИЈАТА И ИСТОРИЈАТА КАКО СРЕДСТВО

Клучни зборови: *Византиска Империја, византиска дипломатија, идеологија, историја, Македонска династија, Балкански Полуостров*

АПСТРАКТ: Овој научен труд ќе се задржи на византиската дипломатија на Балканот кога на престолот во Константинопол се наоѓале претставниците на Македонската династија, време кога Византиската Империја го достигнала својот средновековен апогеј. Империската власт во своите раце располагала со голем број „невоени“ средства преку кои се обидувала, и често успевала, да ги оствари политичките цели на василевсот. Статијата нема за цел да направи сепопфатна анализа на сите дипломатски средства што ги користиле Византијците, или пак на најекспонираните и најчесто употребуваниите за кои има директни сведоштва во изворите, како на пример парите и титулите, туку на помалку забележителните средства, кои сепак одиграле значајна улога во оформувањето на севкупната слика што ја имала византиската дипломатија, како во минатото, така и денес во историографијата. Тие две средства биле идеологијата и историјата.

Една од карактеристиките на Византиската Империја како држава што била одговорна за нејзиното опстојување на политичката сцена повеќе од еден милениум и му овозможило на нејзиниот владетел, василевсот од Константинопол, да ги оствари сопствените политички цели, или да ги спречи агресивните намери на многубројните непријатели што живееле зад границите, била способноста освен воена сила да употреби и широк спектар на невоени средства, она што денес се подразбира под поимот *дипломатија*.¹ Таа била значајна предност за Византијците во однос на останатите средновековни држави и народи. Ова посебно се однесува за периодот на владеењето на Константин VII Порфирогенит (913-959), за кого византиските современици отсекогаш говореле со восхит и гордост.² Трудот ќе се задржи само

на еден сегмент од овие политички вештини. Поточно, на употребата на идеологијата и историјата како дипломатско средство на византиската власт во остварувањето на нејзините политички цели на територијата на Балканскиот Полуостров, во периодот на владеењето на Македонската династија, од средината на IX век се до почетокот на XI век.

Византијците во својата надворешна политика употребувале значителен број невоени средства што им стоеле на располагање. Изворите сведочат дека голем дел од нив, како парите, титулите и нивните обележја, воената опрема,³ разните скапоцени луксузни предмети,⁴ икони, реликвији⁵

¹ Поимот „дипломатија“ е измислен од бенедиктинскиот монах Дом Жан Мабијон во својата *De Re Diplomatica* во 1681 г. Перцепцијата на меѓудржавните контакти во денешна смисла на зборот својот почеток го има во XIV век и е политичко откритие на Италијанците од ренесансата. Подетално кај Е. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009, 95-96.

² За ваквиот поглед на византијските современици спрема Константин VII види кај: *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. I. Bekker, Bonnae, 1838, 448.15-449.3.

³ Авторот на *За пратеништвата* во *On Strategy, Three Byzantine Military Treatises*, ed. and tr. G. T. Dennis, Washington D.C., 1985, 43, советува за време на престојот на странските пратеништва кои доаѓаат од земји што се, „... во голема мера посупериорни во однос на нас, било во големина на војска или храброст, тогаш не треба да даваме внимание на нашето богатство или убавината на нашите жени, туку да го нагласиме бројот на нашите луѓе, како и блескавоста на нашето оружје и висината на нашите ѕидини.“

⁴ Вредноста на некои од луксузните производи изработени во империските работилници била зголемена доколку на некои од нив им бил даден определен идеолошко-религиозен ореол на мистичност, како во слу-

и книги⁶, биле често користени од византиската власт за остварување на сопствените политички интереси и цели. Истото може да се каже и за идеологијата и историјата, кои, сепак, мора да се напомене дека значително се разликувале од овие средства. Па така, ако првите според својата природа ги детерминираме како реални, физички видливи и опипливи, со определена финансиска вредност, тогаш овие две, слично како религијата и империскиот престиж, би можеле да ги класифицираме во апстрактните средства на византиската дипломатија. Понатаму, за разлика од парите и титулите, кои биле главен стожер на византиската моќ,⁷ и можеле самостојно, се разбира со претход-

чајот на дијадемите или императорската облека, што пак за возврат ги правело овие предмети уште поопаскувани од странците. За еден таков пример види во Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik and tr. R. J. H. Jenkins, Washington D.C., 1967, 13.24-38. За желбата на околните народи за поседување предмети кои во себе имале вметнато определена идеолошка вредност, види J. Shepard, *Orthodoxy and Northern Peoples: Goods, Gods and Guidelines*, A Companion to Byzantium, ed. L. James, Chichester, 2010, 171-185. За свилата како луксузен предмет кај А. Muthesius, *Silken diplomacy*, Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, ed. J. Shepard and S. Franklin, Aldershot 1992, 242-248.

⁵ Големiot број реликвији што се наоѓале или пак биле донесени и чувани во многубројните цркви ја потврдуваат идејата на Византијците нивниот град да претставува центар на поклонение и ацилак. Нив ги имало од најразличен вид. Најчесто тоа биле парчиња од Крстот на распетието и посмртни останки од светици, облека, како наметката на Богородица чувана во Влахерн или *Мандилионот* од Едеса, но и икони од кои најважни биле оние што според верувањето не ги нацртала човечка рака - *ахејропојета* и кои можеле да извршуваат чуда. Мноштвото луѓе за кои разните средновековни пишани извори известуваат дека пристигнувале во Константинопол да се поклонат пред овие реликвији само го надополнуваат овој факт. За улогата на реликвиите подетално кај Luttwak, *The Grand Strategy*, 116-119. За наметката на Пресвета Богородица види A. Cameron, *The Virgins Robe: An Episode in the History of Early Seventh-Century Constantinople*, Byzantium 49, Bruxelles, 1979, 42-48.; За реликвиите поврзани со култот на Богородица, кај N. H. Baynes, *The Supernatural Defenders of Constantinople*, Byzantine Studies and Other Essays, London, 1974, 257-258.

⁶ J. Lowden, *The Luxury book as a diplomatic gift*, Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, ed. J. Shepard and S. Franklin, Aldershot 1992, 249-262.

⁷ Михаил Псел, *Хроника*, уред. В. Д. Никчевић, Подгорица, 2000, VI.29., забележува дека само „...две

но водени преговори, да доведат до остварување на зацртаната цел, од изворите може да се забележи дека идеологијата и историјата ја немале таа моќ, туку повеќе претставувале еден вид помошни средства користени од Византијците во текот, но и надвор од директните дипломатски преговори, а кои овозможувале одржување или подобрување на преговарачката позиција на *василевсот*.

Што се однесува до идеологијата како средство во дипломатијата, изворите од периодот што е предмет на анализа, на пример *За управување со империјата*, *За церемониите* и *Хрониката* на Теофан Продолжувачот создадени во времето на Порфириогенит, или пак оние од западно потекло, како делата на Лјутпранд од Кремона, укажуваат дека во византискиот случај таа се темелела врз неколку основи, и тоа: императорскиот култ, улогата на државата во светот и нејзината древност.

Императорскиот култ во својата суштина се состоел од два основни идеолошки столба, различни по својата природа, но истовремено меѓусебно испреплетени и поврзани: едниот секуларен, другиот религиозен.⁸ Првиот се засновал на римската политичка традиција и неговата улога во државата, додека вториот столб на сакралните должности што *василевсот* од Константинопол ги имал кон христијанската религија, а кои, пак, произлегле како резултат од титулата *pontifex* што ја имале византиските императори, се до времето на Анастасиј I (491-518).⁹ Во однос на првиот, секуларен аспект, византиската власт за време на дипломатските контакти не заборавала до го користи римското потекло на власта на византискиот император, односно го потенцирала трансферот на империскиот авторитет од Рим во Константинопол и укажувала на непрекинатата политичка врска што *василевсот* ја имал со Константин I Велики (306-337).¹⁰ Вториот аспект на

работи ја одржуваат хегемонијата на Ромеите. Имено, нашиот систем на почесни титули и парите.“

⁸ Подетално за меѓусебната испреплетеност на двојниот столб, секуларен и религиозен, на власта на византискиот император кај A. Kaldellis, *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge, 2015, 185-198.

⁹ Kaldellis, *The Byzantine Republic*, 173-174.

¹⁰ Во текот на X век Константин I Велики бил искористен од Византијците како средство за политички *démarche* кога сакале да ја потенцираат древноста и „римскиот“ карактер на сопствената држава, а преку тоа и високата позиција што ја имала на меѓународната политичка сцена. Види во *DAI*, 13.24-103. Начинот како Византијците го потенцирале римското потекло на империската власт за време на дипломатски преговори е опишано во Liutprandi Cremonensis Episcopi, *Relatio*

императорскиот култ, теократската „империска“ идеја, е многу повеќе посведочена во изворите, и исто така имала широка примена во византиската дипломатија. Таа, всушност, го презела стариот пагански римски концепт за бог-император и ја претворило во филозофија за божествено потекло на владетелската моќ. Според неа, чии што почетоци може да се забележат во IV век во политичката филозофија на Евсевиј Кесаријски,¹¹ византискиот император бил претставен како наследник на Константин Велики, *ισαπόστολος* - „еднаков на апостолите“, повикан од Бога да владее како негов намесник на земјата и да биде заштитник на христијанската црква и вистинската христијанска вера, бранител на „избраниот народ“ од разните непријатели. Оваа воспоставена претстава за себе била постојано нагласувана и повторувана во јавноста преку разните империски церемонии одржувани во Големата Палата,¹² дворските акламации и реториката, но и преку секојдневните црковни процесии¹³ и литургии.¹⁴ Тој, а не некое

de Legatione Constantinopolitana, Opera Omnia, ed. E. Dümmler, Hannoverae, 1877, 48-49, 51, за време на неговиот втор престој во Константинопол кога на византискиот престол се наоѓал Никифор II Фока (963-969).

¹¹ За политичката филозофија на Евсевиј Кесаријски, види N. H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire*, Byzantine Studies and Other Essays, London, 1974, 168-172. Идеите што можат да се забележат во оваа филозофија всушност овозможиле без некакви големи политички потреси да се преобликува стариот пагански римски концепт за бог-император во идеологија за божествено потекло на владетелската моќ. Како што имало еден Бог на небото, така според неа требало да има еден император на земјата, замисла што била прифатлива за христијанската популација. Па така, освен што останала да биде перцепирана како Римска *res publica* (πολιτεία), сега во очите на Византијците, или барем на нивната елита, државата претставувала и земска реплика на Царството Небесно, која била под заштита на Бога, чиј владетел бил избран лично од Севишниот да владее со „избраниот народ“.

¹² Дека главната цел на церемониите била да ја прикаже политичката и воената моќ на *василевсот* изјавува Порфиригенит во предговорот на Constantine Porphyrogenitus, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, ed. I. I. Reiskii, Bonnae, 1829, 3.1-4.2. Тој, понатаму, во *De Cerimoniis*, 4.2-5.11, укажува дека тие биле наменети да служат како просирен и свежо исполиран прозорец, преку кои можело достоинствено да бидат видени прерогативите што произлегувале од империската моќ. Всушност, церемониите требало да претставуваат одраз на функционирањето на Божјата вселена и да остави впечаток дека тие го прикажуваат поредокот и стабилноста како на империската, така и на небеската моќ, симболизирајќи ја преку овој чин врската што според идеологијата ја имал императорот со Бога.

¹³ Ова јасно се забележува не само во империскиот

црковно лице, според воспоставената империска пропаганда, бил избран од Бога да се погрижи не само за покрстувањето на населението на Римскиот свет, туку и да го прошири Зборот низ светот.¹⁵ Сите овие идеолошки карактеристики кои му биле доделени на носителот на императорската титула во Константинопол имале една единствена цел: да го возвишат и потенцираат не само меѓу сопствените поданици, туку и пред странците, уникатниот однос што го имал тој со Бога.

Второ, Византиската Империја, според теократската „империска“ идеја, била перцепирана од самите Византијци како земска реплика (*μίμσις*) на Царството Небесно и неговиот поредок (*τάξις*), а империската власт како земска копија на Божјата власт.¹⁶ Таа била држава која била под заштита на Бога, чиј владетел бил избран лич-

двор, туку и во однесувањето на византискиот владетел. Според пишаните извори императорот го земал Христос како пример и се угледувал на неговите активности, одејќи дури дотаму што го имитирал на голем број црковни свечености, евоцирајќи го на некој начин неговиот живот на Земјата. Една црковна процесција каде што централна фигура е *василевсот* има забележано и Лјутпранд во своето дело *De legatione*, 9-10. Порфиригенит известува дека за Божиќ тој поканувал дванаесет гости на ручек, следејќи го примерот на дванаесетте апостоли. За време на Велигденската литија *магистрите* и *патрикиите* го заземале местото на апостолите, додека императорот колку што можел го имитирал Исус Христос. Исто така, на Велики вторник, ја вршел церемонијата на миџе на нозете. За овие примери види во *De Cerimoniis*, 637.17-639.20.; N.Oikonomides, *Les Listes De Préséance Byzantines des IXe et XIe Siècles*, Paris, 1972, 164. За уникатната врска на *василевсот* со Бога види и кај A. Cameron, *The Byzantines*, Oxford, 2006, 97.; И. Божилов, *Византиският Свят*, София, 2008, 120-123.

¹⁴ Според воспоставените православни канони што потекнуваат уште од V век, во него биле запишани според важноста и хиерархијата во црковниот свет имињата на сите поглавари со кои локалната црква комуницирала, или пак на која и била потчинета. Во согласност со империската идеологија, во литургискиот диптих низ црквите исто така било запишувано и името на византискиот император што владеел во моментот. Подетално за правото на византискиот император да биде спомнат низ сите цркви во христијанскиот свет, кај Г. Острогорски, *О веровањима и схватањима Византинаца*, Београд, 1969, 238-277.

¹⁵ Д. Ѓалевски, *Дипломатските аспекти на византиското мисионерство*, Четврти меѓународен научен симпозиум „Денови на Јустинијан I - Византиското мисионерство и придобивките за Европа“, 11-12 ноември, Скопје 2016 г., ред. М. Б. Панов, Скопје, 2017, 68-69.

¹⁶ За византиската идеја дека империскиот двор бил реплика, односно се преклопувал со небесниот двор,

но од Севишниот да владее со „избраниот народ“. Според оваа филозофија, како што на небото има еден Бог, едно царство и еден божји закон, така и на земјата требало да постои еден владетел, една империја и еден закон. Византиската Империја се претставувала себеси како единствена христијанска империја во светот, универзален инструмент преку кој се извршувал божјиот план за спас на човештвото чија судбина би траела се до неговото второ доаѓање, предодредена за универзална хегемонија и доминација, врховен водач на христијанската екумена.¹⁷

Последниот аспект, всушност, претставувала легитимната врска што Византиската Империја ја имала со древната Римска држава како нејзин директен политички континуитет во регионот на Источниот Медитеран. Секогаш кога било потребно во дипломатските контакти Византијците го потенцирале сопственото „римјанство“, како и римското потекло на власта на нивниот владетел. Всушност, репутацијата што произлегувала од поседувањето на древно потекло била мошне значајна алатка во меѓународните односи, која била високо почитувана од елитите на новоформираните држави во средниот век. Еден таков пример каде што лесно се воочува важноста на римското потекло претставува византиското приспособување на титулата *василевс* со додавањето на терминот „на Ромеите (Римјаните)“, именител кој требало да сигнализира дека владетелот во Константинопол и неговите поданици биле вистинските „Римјани“, процедура која била преземена откако му била доделена империска круна на Карло Велики од Римското папство.¹⁸

За периодот што е предмет на анализа ова најдобро е прикажано преку настанот што се случил во Големата Палата и на кој присуствувал Лјутпранд од Кремона за време на неговиот втор престој во Константинопол. Тој во своето дело *Амбасада* (Legatio) известува дека во негово присуство пристигнало писмо од папата Јован кое било адресирано до императорот на „Грци-

кај Н. Maguire, *The Heavenly Court, Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, ed. Н. Maguire, Washington D.C., 2004, 247-258.

¹⁷ Г. Острогорски, *О веровањима и схватањима Византинца*, 264-267.; Н. Ahrweiler, *L'idéologie politique de l'Empirebyzantin*, Paris, 1975, 11, 13.; G. T. Dennis, *Defenders of the Christian People, The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, eds. A. E. Laiou and R. P. Mottahedeh, Washington D.C., 2001, 35-36, 38.; Божилов, *Византијскиот Свят*, 120-123.

¹⁸ J. Shepard, *The Uses of 'History' in Byzantine Diplomacy: Observations and Comparisons*, Porphyrogenita, ed. J. Chrysostomides. Farnham, 2003, 91-92.

те“. На таквото именување на *василевсот* византиските службеници изреволтирано реагирале изјавувајќи дека „...тој будалест глупчо од папа не знае дека светиот Константин во овој град го пренесол империското жезло, сенатот и сите римски аристократи, оставајќи во стариот Рим само гнасни робови, рибари, ловци, копилиња, слуги и плебејци.“¹⁹ Друг ваков пример може да се најде во делото *За управувањето со империјата* каде што за потреба на византиската надворешна политика (отфрлање на разните политички барања на владетелите на државите и народите од Запад и Север) Порфиогенит се повикува на Константин I Велики и укажува на легитимната врска на *василевсот* со Рим.²⁰ Ова „римјанство“ на Византијците, а со тоа и на владетелот од Константинопол, е исто така посведочено, иако индиректно, и во кореспонденцијата на Теодор Дафнопат во името на Роман I Лакапин (920-944) со бугарскиот владетел Симеон.²¹

Од многуте практични примени на идеологијата во византиската надворешна политика на Балканот најдобро е да се спомне покрстувањето на бугарскиот кнез Борис и прифаќањето на христијанството како државна религија на Бугарија. Тоа подразбирало дека сега таа подлежела на создадената имагинарна хиерархија на цивилизирани држави, каде што согласно византиската „теократска“ идеологија *василевсот* од Константинопол бил врховен водач, единствен законит господар на христијанскиот свет. Оваа идеолошка потчинетост била уште поизразито потенцирана од византискиот император доколку народот или државата ја примило христијанската религија од Византиската Империја. Символот на оваа потчинетост според византиската политичка филозофија ја претставувала личната духовна врска помеѓу владетелот на новообратениот народ и *василевсот* воспоставена при процесот на покрстување.²² Во случајот на Бугарија нејзиното

¹⁹ *De legatione*, 51.

²⁰ *DAI*, 13.32-33, 13.77-78, 13.111-115.

²¹ *Грџки извори за Българската Историја Том IV*, ред. И. Дуйчев, М. Войнов и др., София, 1961, 299-300, 307-308.

²² Согласно византиското политичко-идеолошко убедување, откако некој ќе станел христијанин тој во истиот момент воспоставувал определен однос со византискиот владетел кој не бил само од духовна, туку и од идеолошко-политичка природа. Бидејќи императорот на Византиската Империја себеси се перцепирал како божји претставник на Земјата, заштитник на Црквата и врховен водач на целиот христијански свет, оние што се покрстиле и го прифатиле духовниот авторитет на христијанската Црква, според византиското убедување истовремено го прифаќале и авторитетот на

место било предодредено преку прифаќањето на Борис да го земе името Михаил, со што, во согласност со политичката идеологија на Византиската Империја, тој станал духовно чедо на императорот Михаил III (842-867).²³ Централната точка на оваа филозофија била теоријата дека исто како што синот или внукот требало да го слуша, почитува и да му се покорува на таткото, односно на дедото, така Бугарија и нејзиниот владетел требало сега да и се потчини на Византиската Империја. Ѓорѓи Монах Продолжувачот, како и Теофан Продолжувачот, известуваат за прифатеноста на оваа политичка теорија од византиското општество и неговото поимање на околниот свет според кои, станувајќи христијани, Бугарите всушност „...им се потчиниле на византискиот император и на Ромеите.“²⁴ Егзистирањето на оваа теорија ја потврдува и папата Никола I кој во писмото до Хинкмар, надбискупот на Ремс, укажува дека „... [Византијците] сакале да ги покорат [Бугарите] на својата власт преку христијанската религија...“²⁵ Друг метод преку кој се забележува идеолошката потчинетост било и преку црковната богослужба, поточно преку пеењето на содржината на литургискиот диптих за време на *Евхаристијата*, каде што било запишувано и името на византискиот император кој владеел во дадениот момент. Всушност, и молењето за благосостојба на *василевсот* за време на богослужбата, според средновековните политички сфаќања претставувал цврст идеолошки доказ дека бугарската држава го прифатила врховниот авторитет на Византиската Империја и му се покорила на нејзиниот владетел.²⁶

василевсот, станувајќи притоа, од идеолошка гледна точка, негови поданици. Види во *The Oxford History of Byzantium*, ed. Cyril Mango, Oxford, 2002, 230-231. Исто така и кај Д. Оболенски, *Византијски Комонвелт*, Београд, 1996, 104.; И. Божилов и В. Гюзелев, *История на средновековна Бугарија VII-XIV век Том I*, Софија, 1999, 176.

²³ Во почетокот, според авторот на *De Cerimoniis*, 681.13-19, 682.13-19, бугарскиот владетел од византиската власт бил именуван како духовен внук на императорот, за подоцна тој да стане негов духовен син. Види и кај П. Ангелов, *Бугарската Средновековна дипломатија*, Софија, 1988, 90.

²⁴ За Ѓорѓи Монах Продолжувачот во *ГИБИ Том VI*, 137.; *Theophanes Continuatus*, 165.4-6.

²⁵ *Латински Извори за Бугарската Историја Том II*, ред. И. Дуйчев, М. Войнов и др., Софија, 1959, 63.

²⁶ Величењето и заблагодарувањето за време на богослужбата во бугарските цркви на Константинополскиот патријарх, како и молењето за благосостојба на неговиот заштитник – *василевсот*, според средновековните политички сфаќања за подреденост на еден владетел или народ во однос на друг претставувал цврст идеолошки доказ дека државата го прифатила

Слично било и во однос на српските кнежевства во времето на Василиј I (867-886). Изворниот материјал сведочи дека тие „...испратиле [кај него] пратеници, просејќи и замолувајќи го оние кои не биле покрстени да примат покрстување и да бидат, како што биле и во почетокот, поданици на Ромејската империја... И овој величествен император... ги послушал и им испратил империски службеник заедно со свештеници и ги покрстил сите оние што не биле покрстени...“²⁷ Истиот процес го посведочува и Теофан Продолжувачот кој укажува дека откако „...виделе каква помош добиле жителите на Далмација од Ромеите, дознавајќи за благонаклоноста, неизмерната праведност и добрина на новиот ромејски император, спомнатите племиња (Хрвати, Срби и други) претпочитале да се најдат под добра власт, и несакајќи...да управуваат сами...испратиле пратеници до *василевсот* барајќи место под милосрдниот јарем на ромејската држава и власта на нејзиниот пастир... Императорот ја слушал молбата и испратил веднаш со дипломатскиот претставник и свештеници...да ги врати во претходната вера и спаси од заблудата...Кога сите го примиле божјото крштевање и се вратиле кон ромејската покорност, императорската власт била потполно вратена во нивната земја.“²⁸ Она што може да се заклучи, всушност, е дека во согласност со воспоставената византиската „теократска“ идеологија српските кнежевства ја прифатиле политичката хегемонија на византискиот император,²⁹ а еден аспект од овој процес на потчинување било и прифаќањето на христијанството од Константинополската патријаршија. Причина за оваа нивна одлука е што, најверојатно, српските владетели стравувале повеќе од непосредната бугарска воена агресија и губење на фактичката независност, отколку од византиската идеологија и потчинетоста што произлегувала од неа.³⁰

Империскиот двор лоциран во Големата Палата било, исто така, место од каде што зрачела идеологијата и влијаела на византиската надворешна политика. Оваа палата, како и разните церемонии

врховниот авторитет на Византиската Империја и му се покорила на нејзиниот владетел. За случајот на Бугарија види кај Иван Божилов, *Византијскиот Свят*, 380, и Божилов и Гюзелев, *История на средновековна Бугарија*, 230.

²⁷ *DAI*, 29.70-75.

²⁸ *Theophanes Continuatus*, 291.1-292.6.

²⁹ Присуството на српските кнежевства во листата на византискиот хиерархиски поредок на држави која е дел од *De Cerimoniis*, 691.8-11, го потврдува тоа.

³⁰ Т. Живковић, *Јужни Словени под византиском влашћу 600-1025*, Београд, 2007, 260.

што ги одржувал таму *василевсот*, според византиското верување, а кое им било пренесувано и на странците, претставувала земска реплика на Небесата и неговите церемонии. Скоро се што претставувало дел од церемонијата, од облеките до самите луѓе, имало некаква симболика.³¹ Па така, церемонијалната стража која за време на банкетите била составена од припадници на различни етницитети, црни христијани, Хазари и Турци, требало да ја потенцира универзалноста на византиската власт.³² Церемониите кои редовно се одржувале во Големата Палата се обидуваале на еден сликовит начин да им ја прикажат на очевидците стабилноста, уредноста, древноста и неменливоста на империскиот режим, да ја потенцираат идеолошката поврзаност на императорот со Бога, како и верувањето дека Бог одлучил таа личност да владее со Империјата, но и тоа дека и покрај големиот број опасности поради божјата наклонетост, Византиската Империја на крајот сепак ќе опстанела. Она што сакало да им се пренесе на соседите и подалечните народи преку овие церемонии, посебно на оние од Запад и Север, била пораката дека нивните воинствени намери, доколку ги имале, за жал биле залудни и дека би било многу покорисно за нив да одржуваат добри и пријателски односи со Византиската империја.³³

Овие церемонии освен идеолошката цел која требало да ја остварат имале и своја практична употребливост, тие можеле да доведат до определени политички импликации на теренот. Најпрво, византиската власт ги користела империските церемонии и странските пратеништва што учествувале во нив за преку еден непосреден, поблизок и посрдечен контакт да обезбеди подробни информации за обичаите и верувањата на народите и државите од каде што потекнувале тие, зголемувајќи го со тоа сопствениот дипломатски капацитет. Од друга страна, присуството на овие церемонии и нивното место во нив имало своја политичка тежина. Според реакцијата на Лиутпранд од Кремона за време на неговата втора посета на Константинопол ова, всушност, ја определувало политичката важност на народот или државата во однос на Византиската Империја.³⁴ Од изворниот материјал знаеме дека најмалку двајца

³¹ Maguire, *The Heavenly Court*, 247-258.

³² За церемонијалната стража види кај J. Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*, Princeton, 2007, 180.

³³ J. Shepard, *Information, disinformation and delay in byzantine diplomacy*, Byzantinische Forschungen 10, Amsterdam, 1985, 238.

³⁴ *De legatione*, 19. Исто така и Shepard, *Information, disinformation and delay*, 245.

балкански великодостојници биле во директен допир со Империскиот Двор и неговите церемонии, како набљудувачи или учесници. Едниот бил Симеон,³⁵ син на бугарскиот владетел Борис и негов наследник, додека вториот бил Захариј,³⁶ синот на соборениот српски владетел Прибислав и иден владетел на Србија, двајцата со подолг престој во Константинопол. Дека престојот во византиската престолнина имал големо влијание врз нив укажуваат нивните постапки, различни во својата суштина. Симеон започнал војна за превласт на Балканскиот Полуостров, како и јавно оспорување на византиската политичка идеја за хегемонија,³⁷ додека Захариј откако застанал на престолот на Србија и ја отфрлил византиската хегемонија тој повторно ја прифатил „...земајќи ги предвид бенефитите од ромејскиот император, тој [Захариј] прекина со Бугарите, не сакаше да им биде потчинет ним, туку повеќе сакаше императорот на Ромеите да биде негов господар.“³⁸

Меѓутоа, најдобриот пример во изворите за дипломатската примена на империската идеологија се забележува во доктрината за „хиерархијата на државите“³⁹ воспоставена од византиската власт за потребата на *василевсот* од распространување на неговото политичко влијание ширум светот без притоа да има потреба да прибегне кон воена интервенција и освојување. Резултатот што произлегол се забележува во делото *За церемониите*, каде што е дадена целата листа на владетели

³⁵ За Симеон види J. Shepard, *Manners maketh Romans? Young barbarians at the emperor's court*, Byzantine style, Religion and Civilization, ed. E. Jeffreys, Cambridge, 2006, 141-145.

³⁶ За Захариј види во *DAI*, 32.100-104. Според Оболенски, *Византијски Комонвелт*, 138, тој бил образован во Константинопол. Подетално кај Т. Живковиќ, *Портрети владара раног средњег века. Од Властимира до Борића*, Београд, 2006, 58-60.

³⁷ *ГИБИ Том IV*, 217.

³⁸ *DAI*, 32.108-111. Не се исклучува можноста дека најголем дел од причината зад ваквата политичка одлука на Захариј било, всушност, влијанието што врз него го оставила византиската престолнина и империските церемонии, но и знаењето за можните придобивки што произлегувале доколку одржувал политички врски со *василевсот*. Види и J. Shepard, *Byzantine diplomacy, A.D. 800-1204: means and ends*, ed. J. Shepard and S. Franklin, Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, Aldershot 1992, 49-51, 54, 59.

³⁹ G. Ostrogorsky, *The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order*, The Slavonic and East European Review, Vol. 35, No. 84, 1956, 1-14.; André Grabar, *God and the 'Family of Princes' Presided Over by the Byzantine Emperor*, The Expansion of Orthodox Europe: Byzantium, The Balkans and Russia, ed. J. Shepard, Aldershot, 2007, 117-123.

и нивната позиција во *екумената* видена од византиска гледна точка.⁴⁰ Типичен пример за менливоста на местото на владетелите во оваа „хиерархија на држави“ е тоа на бугарскиот владетел кој од средината на IX до средината на X век бил именуван како внук, син, но и како брат во времето на Симеон (доказ дека, сепак, му била призната титулата *василевс на Бугарија*)⁴¹, што укажува на променливата политичка моќ што во дадениот момент ја имала оваа држава во однос на Византиската Империја.⁴² Во тој контекст, потребно е да се напомене и политичката позиција што ја имале и другите балкански држави во овој период, како на пример српските кнежевства. Според оваа листа на владетели тие ја имале позицијата на политички зависни кнежевства од Константинопол, на што укажува доделувањето на империската титулата архонт (*ἄρχων*)⁴³ за нивните владетели наместо користењето на постарата титула *жупан*, како и употребата на келевсис (*κέλευσις*) во дипломатската кореспонденција, термин со кој се означувала империска наредба до поданикот.⁴⁴

Друго средство преку кое Византијците ги постигнувале зацртаните воено-политички цели, или пак ги истакнувале своите барања и истите ги потврдувале како правно легитимни, била употребата на настаните од поблиското или подалечното минато, т.е. историјата.⁴⁵ Дека таа била гледана од

⁴⁰ *De Cerimoniis*, 686-692.

⁴¹ Носењето на титулата *василевс на Бугарите* не му давала на Симеон првенство над *василевсот на Ромеите*, чија власт, пак, според византиската политичка теорија била доделена од Бога. Роман Лакапин во своето писмо известува за божјата промисла која успеала него да го постави за император. За ова, како и за именувањето на Симеон за духовен брат во писмата напишани од Теодор Дафнопат во *ГИБИ Том IV*, 302, 305-307.

⁴² *De Cerimoniis*, 681.3-682.17, 690.6-16.

⁴³ Порфирогенит во *De Cerimoniis*, 679, ја дава целата листа на титули кои биле наменети исклучиво за странски владетели и великодостојници. Една од овие титули што ја укажувала политичката врска што постоела помеѓу нив и *василевсот* била и титулата *архон*. Доделувањето и употребата на империската титула *архонт* во оваа листа за нивните владетели наместо постарата титула *жупан* укажувало дека тие, според византиската доктрина за „хиерархија на држави“, ја прифатиле политичката хегемонија на Константинопол.

⁴⁴ *Келевсис* претставувал официјален термин со кој се означувала империска наредба, употребуван од византиската власт единствено кон оние што биле сметани за поданици на *василевсот*. Види кај D. A. Miller, *Studies in Byzantine diplomacy: sixth to tenth centuries*, Ann Arbor, 1963, 157.

⁴⁵ Подетално за употребата на минатото и историските настани во византиската дипломатија во J. Shepard, *Past and future in Middle Byzantine diploma-*

византиската власт како средство во дипломатските преговори укажува кореспонденцијата на Никола Мистик со Симеон за време на долгиот византиско-бугарски конфликт, додека бил регент на малолетниот Константин VII но и подоцна,⁴⁶ како и таа на Роман I Лакапин, каде што се забележува користење на историски настани како од патријархот така и од императорот, со цел да им дадат легитимитет на сопствените аргументи. Дел од историските факти што биле искористени било укажувањето на многубројните неуспешни опсади на византиската престолнина Константинопол, или пак долговечноста на Империјата за разлика од бројните непријатели што биле избришани од историјата и веќе не постоеле.⁴⁷ Понатаму, други вакви примери за употребата на историјата, иако тие повеќе наликуваат на еден вид наративна конструкција на византиските автори, како на пример *Хрониките* на Јован Скилица, Лав Ѓакон и слично, бил настанот што се случил за време на приемот на бугарските пратеници во времето на Никифор II Фока,⁴⁸ потсетувањето на Свјатослав од

cy: some preliminary observations, Byzance et le monde extérieur, Contacts, relations, échanges: Actes de trois séances du XXe Congrès international des Études byzantines, Paris, 19-25 août 2001, dir. de M. Ballard, É. Malamut, J.-M. Spieser, Sorbonne, 2005, 171-194.; Shepard, *The Uses of 'History'*, 91-115.; Shepard, *Information, disinformation and delay*, 240-241.

⁴⁶ *ГИБИ Том IV*, 195, 217. Исто и Shepard, *The Uses of 'History'*, 97.

⁴⁷ Никола Мистик за таа цел ја спомнал неуспешната кампања на Аварите и Персијците од 626 г., уништувањето на Персиската држава со која Византиската Империја била во долгогодишен конфликт, а сега според него „...остана само името за спомен...“ додека „...Ромејската империја опстана на сопствените темели...“, како и седумгодишната опсада на Арабјаните, кои иако имале мноштво бродови, но и војска многу поголема отколку што некогаш ќе можел бугарскиот владетел да собере под своја команда, сепак на крајот сите тие не успеале да го освојат Константинопол. Подетално кај *ГИБИ Том IV*, 217. Исто и Shepard, *The Uses of 'History'*, 93. и Shepard, *Information, disinformation and delay*, 241.

⁴⁸ *The History of Leo the Deacon*, tr. M. T. Rice and D. F. Sullivan, Washington D.C., 2005, IV.5, известува дека, кога бугарските „...амбасадори дојдоа кај него изјавувајќи дека нивниот владетел [Петар] го побарувал вообичаениот данок...“ императорот Никифор II бил опфатен од невообичаен гнев. Зборувајќи со повисок тон од вообичаеното, тој одговорил дека „...би била страшна судбина сега да им се случи на Ромеите, кои го уништија секој душман со воена сила, ако тие би морале да плаќаат данок како пленници на особено проклетите и гнаските скитски народи!“ Свртувајќи се кон својот татко Варда тој ги прашал бугарските пратеници дали „...случајно ме родивте како роб? Зарем Јас,

Јован I Цимискиј за судбината на неговиот татко Игор,⁴⁹ или пак дипломатската преписка на Василиј II со Јован Владислав, роднината на владетелот на Самоиловата држава, кој се обидува преку спомнување на настани од поблиското минато да ја поттикне нетрпеливоста што ја имал кон Гаврил Радомир, што на крајот вродило со плод.⁵⁰

Историските факти можеле да го оправдаат секој обид на Византијците за воена интервенција спрема државите и народите кои се наоѓале на територија која некогаш била дел од Римската империја, прикажувајќи ја империска кампања како акт на *reconquista* на области кои некогаш биле под власта на нивните славни предци Римјаните.⁵¹ Исто така, познавањето на поблиската и подалечната историја била мошне важна „невоен“ алатка преку која Византиската Империја се обидувала да спречи или да прекине тековна или идна воена агресија. Преку евоцирање и потенцирање на разни настани од минатото за време на дипломатските преговори, византиската власт всушност се обидувала да ја потенцира умешноста на Империјата да опстане, а со тоа и да му даде на знаење на непријателот за бесполезноста на еден таков воен потфат, бидејќи ја немале божествената наклоност. Тоа што сакале Византијците да укажат со оваа историска пропаганда, и тоа не само на балканските и северните народи, туку и на сите други од нивното опкружување, е

почитуваниот император на Ромеите, да бидам сведен на плаќање данок на најпроклетниот и гнасен народ?“ Откако наредил физички да бидат малтретирани, им рекол да му пренесат „...на вашиот кнез наметнат со животинска кожа...дека најмоќниот и великиот император на Ромеите доаѓа веднаш во вашата земја...за да можете да научите, О вие кои сте тројни робови низ вашето потекло, да ги прогласите владетелите на Ромеите за ваши господари, а не да побарувате од нив данок како да се тие робови.“

⁴⁹ *The History of Leo the Deacon*, VI.10, Јован I Цимискиј наводно му се заканувал на тој начин што го потсетил на судбината на неговиот татко Игор, што претставувало резултат на неговото непочитување на претходно склучениот договор со Византиската Империја. Види и Shepard, *The Uses of History*, 96.

⁵⁰ Подетално во *Љетопис пона Дукљанина*, превод С. Мијушковиќ, Београд 2008, 127. Замислата била да се разниша внатрешната кохезија во Самоиловата држава која потоа би резултирала во внатрешни немири, а со тоа и воспоставување на подобра византиска позиција во понатамошните воени дејствија или во дипломатските преговори што би следувале.

⁵¹ Потенцирањето на Порфирогенит во *DAI*, 31.26-30, 31.58-60, 32.21-29, дека земјите на Хрватите и српските племиња некогаш биле дел од империјалните владенија е доказ за ваквото правдање и идеолошко поткрепување на византиските воено-политички претензии.

дека Константинопол бил под божја заштита⁵² и дека секоја неправедна активност или преземена агресија против Империјата, која била супериорна на секоја друга политичка власт на Земјата, ќе резултирало со божји гнев против сторителите на овие дела.

Понекогаш овие два средства, империската идеологија и историјата, биле меѓусебно испреплетени. Преку нивно поврзување, во овој случај на римското потекло на Константин Велики и на Господ, Византијците во периодот помеѓу средината на IX и почетокот на XI век наоѓале правна поткрепа и легитимитет за отфрлање на разните политички барања од владетелите на државите и народите што егзистирале околу нивните граници. Ова најдобро може да се забележи кај Константин VII Порфирогенит во *За управување со империјата*, кога сведочи за побарувањата на северните народи за династички бракови, империска облека, круни и течниот оган. Тој одбивањето на сите овие барања од другите народи и држави политички го оправдува преку разни митови и легенди или пак од забраните што, според него, произлегле „...од тајните приказни од старата историја...“ лично изнесени од првиот христијански император Константин Велики.⁵³ Овие исти или пак слични оправдувања за византиското одбивање, се чини биле изнесени за време на дипломатските преговори со пратеници од други држави, кои имале барања од овој вид, како на пример случајот со Лјутпранд од Кремона, кој за време на неговиот втор престој во Константинопол побарал склучување династички брак меѓу „порфирогенитната“ принцеза од Македонската династија и западниот император Отон I.⁵⁴

Исто како и другите средства на византиската дипломатија така и идеологијата и историјата биле мошне променливи во нивната успешност. Тие можеле да ги остварат зацртаните политички интереси и цели, но можеле и целосно да потфрлат. Разликата помеѓу успехот и неуспехот зависе-

⁵² Спомнувањето од Никола Мистик за интервенцијата на Богородица за време на Аварската опсада претставува доказ за тоа. Види во *ГИБИТом IV*, 217.

⁵³ Подетално за сите овие митови изнесени од Порфирогенит во *DAI*, 13.48-54, за империската облека, потоа за дијадемите во *DAI*, 13.76-87, како и за течниот оган во *DAI*, 13.111-116.

⁵⁴ *De legatione*, 53. Види исто Shepard, *Byzantine diplomacy*, 42, и Shepard, *Information, disinformation and delay*, 245-247. Причината за одбивање на овој предлог од византиската власт најверојатно била од чисти воено-политички причини. Неколку години подоцна Јован I Цимискиј ќе ја испрати својата внука Теофано кај Отон II.

ла од голем број фактори, како надворешни така и внатрешни, но најмногу од субјектот на византиската дипломатска активност. Од една страна, идеологијата и историјата знаеле да го импресионираат противникот и да помогнат преговорите да завршат успешно или пак да се придобијат сојузници. Од друга, нивната употреба знаела и да создаде опасен противник кој, како во случајот на Симеон, импресиониран од византиската слика за величественост бил силно решен да го за-

мени *василевсот* на Константинополскиот престо. Но доколку се земе предвид и имагинарната „хиерархија на држави“, која била прифатена од голем број владетели, и пријателски и непријателски, може да се заклучи дека овие две средства, идеологијата и историјата, сепак биле важен интегрален дел на византиската дипломатија и еден од чинителите на нејзината исклучителна успешност.

Dragan GJALEVSKI

**THE BYZANTINE DIPLOMACY ON THE BALKANS DURING THE PERIOD OF THE
MACEDONIAN DYNASTY: IDEOLOGY AND HISTORY AS A MEDIUM**

Summary

The Byzantines in their foreign policy ensured the use of many assets without use of military activity. One of them was ideology and history. Like the other methods of Byzantine diplomacy these two had been mighty variable in their success. They could accomplish the planned political interest and aim, but could also disappoint. The difference among success and disappointment was dependent on many factors, like foreign and interior, but mainly by the subject of activity of the Byzantine diplomacy. From one side the ideology and history could impress the opponent, and could assist in the negotiations to be success-

ful, or to gain allies. Furthermore, with their use they could also create a dangerous enemy, corresponding with the case with Simeon, who was impressed by the Byzantine image and magnificence, and had the intension to change the Basileus of the Constantino-ple throne. Nevertheless if we understand the imaginary "hierarchy in the state", accepted by many rulers, friendly and hostile, we can conclude that these methods, of ideology and history, had an integral place in the Byzantine diplomacy and a major factor of its success.